



חוברת ד
סתיו תשס"ו • 2005

נפש לאסתר אומן זכרה לברכה
יוצא לאור על ידי מתן - מכון תורני לנשים, ירושלים.

מסכה

הנהלה: מלכה בינה, פרופ' ישראל אומן, רחל פורסטנברג
מועצת מערכת: פרופ' שולמית אליצור, הרב דניאל אפשטיין, פרופ' יפה ברלוביץ, פרופ'
חנה כשר, ד"ר ורד נעם, פרופ' אוריאל סימון, פרופ' שמואל פיינר
מערכת: ד"ר אלישבע באומגרטן, ד"ר יוסי דוד, ד"ר אביעד הכהן, ד"ר ברינה לוי,
ירדנה קופ יוסף
עורכת: ד"ר רבקה דביר גולדברג
רכזת מערכת: שרה זלבסקי
עריכה לשונית: דפנה לביא
תרגום: גבריאלה באס
עיצוב גרפי והפקה: מיכל הפקות

רשימת המשתתפים:

סמדר בן־דוד, המכון התלמודי עיוני, מתן, ירושלים
טלי ברנר, החוג להיסטוריה של עם ישראל, האוניברסיטה העברית, ירושלים
פרופ' אנדרה היידו, מלחין, ירושלים
ד"ר יעל לוין, ת.ד. 71140, ירושלים
פרופ' חננאל מאק, המחלקה לתלמוד אוניברסיטת בר אילן, רמת גן
פרופ' שלום צבר, התוכנית לפולקלור יהודי והשוואתי, האוניברסיטה העברית, ירושלים
חנה קהת, מכללת אורות ישראל, אלקנה
פרופ' ישראל רוזנסון, מכללת הרצוג, אלון שבות; מכללת אפרתה, ירושלים
עדינה שטרנברג, המכון התלמודי עיוני, מתן, ירושלים
פרופ' מרגלית שילה, המחלקה לתלמודי ארץ ישראל, אוניברסיטת בר אילן, רמת גן
פרופ' זיוה שמיר, החוג לספרות עברית, אוניברסיטת תל אביב, רמת אביב

ISSN 1565-3625

© כל הזכויות שמורות


יוצא לאור ע"י מתן – מכון תורני לנשים, רח' רשב"ג 30, ירושלים

מחיר חוברת 25 ₪ דמי טיפול ומשלוח 5 ₪

מען למכתבים: ת.ד. 8039 ירושלים 91080, טל: 02-6798688 פקס: 02-6798901

דוא"ל: massekhet@matan.org.il

כתב העת "מסכת" נוסד לזכרה של אסתר אומן, שהייתה מראשונות התלמידות בבית המדרש מתן. אסתר, שהקדישה את חייה לביתה ולגידול משפחתה, החלה לחבוש את ספסלי בית המדרש בהיותה בת שישים ושתיים, ולראשונה בחייה התעמקה בלימודי הגמרא, התנ"ך ומחשבת ישראל. לאחר שש שנים נפטרה ממחלת הסרטן. קורות חייה מגלמים אולי יותר מכל את מהפכת לימוד התורה לנשים שבדור האחרון.



בית מתן ומערכת כתב העת מסכת
שולחים מסכת של ברכות
להוגה, היוזם והמייסד של כתב העת

פרופ' ישראל אומן

לרגל זכייתו
בפרס נובל לכלכלה

תוכן העניינים:

- 11 מלמדת אל"ף-בי"ת - נשים מלמדות בתלמודי התורה באיטליה
טלי ברנר
- 35 זוגיות ושוויון - בין הרב קוק לרב סלובייצ'יק
חנה קהת
- 49 המאבק לזכות הבחירה כאספקלריה לתפיסת האישה ביישוב
(1918–1926)
מרגלית שילה
- 63 נשות נביאים נביאות גם הן
ישראל רוזנסון
- 81 'ותתפלל חנה' - על פרשת חנה ותפילתה בליטורגייה
יעל לוין
היהודי הנודד
- 113 במקלו ובתרמילו - היהודי הנודד ביצירת ביאליק
לסוגיה ולתקופותיה
זיוה שמיר
- 135 גלויות וכרטיסי ברכה
שלום צבר
- 145 מסע בעקבות הצל - על גרים, נכרים, ויהודים נידחים
אנדרה היידו
- 155 שוטים, משוטטים ודון קישוטים
חננאל מאק
מקראות ומדרשות
- 171 מלך במשפט יעמיד ארץ (משלי כט, ד)
עדינה שטרנברג
- 195 האומנם ניתנה רשות למזיק להזיק?
סמדר בן-דוד
תקצירים באנגלית

דבר המערכת

הן נדדתי שנים על שנים בנֶכֶר,
ולנדד בביתי הן אלך לי עכשיו,
עם זוג נעלים, פְּתֹנֶת אֶחָת,
בידי המקל – איך אוכל בלעדיו?

לא אשק עפרך כמשורר הגדול,
אף כי גם לבבי מלא שיר ודמעות.
איך אשק עפרך – הן אני עפרך.
נו, ומי זה, הגידו, נושק את עצמו?!

כך שר המשורר-הטרובדור היידי איציק מאנגר (כאן – בתרגומו של יעקב שבתאי)
באחד משיריו המאוחרים כשחש שמקל הנדודים הוא חלק בלתי נפרד מעצמותו
גם בבואו למולדת.

גם תלאותיו של חיים נחמן ביאליק כ'יהודי הנודד' לא תמו בהגיעו למולדת וגם
הוא, כמו מאנגר, נשאר צמוד למקל הנדודים שלו. האם הגויים סביב כופים עלינו
את הנדודים? ואולי קללת הנדודים, הניתוק והארעיות הם חלק מן המהות
היהודית והם מושרשים עמוק בעצמיותנו?

'קח יִלְקוּט עַל שְׂכָם / לֵךְ נוֹדֵד לְלֶחֶם / אִם בְּצִקָּה רַגְלֶךָ / עוֹד שְׁלֵם מְטֵן... / אַךְ אֲנִי
אֲלֶכָּה? / הוּי אֵלַי בְּקִדְשׁ! / העוֹלָם אִם נִצַּח / רק אֶהְיֶה מְרֻדָּף? / קורא-שואל ביאליק
באחד מן המוקדמים שבשיריו. היהודי הנודד, הנעקר, המגורש מביתו המשיך
להעסיק את ביאליק לאורך כל שנות חייו ובכל גוני יצירתו מ'עיר ההרגה' ועד
ל'ערוגת הירק'. על היהודי הנודד במרחב יצירתו של המשורר הלאומי שלנו

כותבת זיוה שמיר במאמר הפותח את חטיבת המאמרים בנושא הנדודים בחוברת זו של מסכת.

למאמר זה במיוחד, ולנושא הנדודים בכלל, מתלווה קבוצה של גלויות מצוירות מאלו שהיו מקובלות בקרב יהודי אירופה בעשורים הראשונים של המאה העשרים. הצוירים על גלויות דואר אלו מבטאים את תחושות הארעיות והניתוק של היהודים באותן שנים.

על הנקודה הפנימית היהודית, הנודדת ומתגלה במפתיע גם אצל לא יהודים, כותב המוסיקאי אנדרה היידו ברשמי מסע חובקי עולם – מסע של גוף ומסע של רוח; ולשאלה החוזרת ונדונה האם רוח הנדודים של דון קישוט איש למנשה היא עוד הוכחה לשורשיו היהודיים של יוצרה של דמות הנווד בעל החלומות, מתייחס חננאל מאק ובוחן את הזיקה בין דון קישוט לספר שעשועים – ספר המסעות היהודי הקדום.

וכשפינת העם הנודדת מנסה להגיע לחוף מבטחים – בראשיתו של היישוב המתחדש בארץ ישראל – עולה בין השאר סוגיית 'זכות הבחירה לנשים' ומעלה עמה הרהורים נוקבים על מקומה של האישה, על מהותה ועל תפקידה וזהותה. על תחושותיהן של הנשים החלוצות ועל דעתם של רבני התקופה בסוגיה – כותבת מרגלית שילה. רוב רבני הדור שהשתתפו באותו ויכוח ציבורי שללו מתן זכות בחירה לנשים מתוך הדגשת נחיתותה של האישה והטעמת הפער שבינה לבין הגבר – שהוא זה האמור להוביל את כל ענייניו של הציבור בחברה היהודית המתחדשת בארצה.

ברוח זו ראה את האישה גם הרב אברהם יצחק הכהן קוק: נפעלת, פסיווית ומונהגת, ולא חלילה – פועלת או מנהיגה. חנה קהת מעמתת את גישתו זו של הרב קוק, המדגיש את נחיתות מעמדה של האישה בחברה בכלל ובמשפחה בפרט, עם גישתו של הרב יוסף דב סולובייצ'ק, הרואה ביחסים שבין איש לאשתו יחסי הדדיות וידידות שאין עמם הבדלים של הייררכייה וחיבובות.

מה היה אומר הרב קוק, ששלל מינון של נשים לתפקידים ציבוריים, ובתוכם תפקידי הוראת תורה 'כי אשה לאו בת תורה היא', לו זכה להכיר את הנשים שלימדו בתלמודי התורה באיטליה זה מאות בשנים? על תופעה ייחודית זו כותבת טלי ברנר במאמר 'מלמדת אל"ף בי"ת'.

שני מאמרים עוסקים בנשים מן המקרא: מאמרה של יעל לוי העוסק בנוכחותה הבולטת של דמותה של חנה ותפילת ההודיה שלה בליטורגייה לאורך הדורות, ומאמרו של ישראל רוזנסון המאיר את דמותן – הסמויה מן העין אך נוכחת בנבואה – של נשות הנביאים.

שני המאמרים החותמים את החוברת הם מאמרים של תלמידות המכון התורני של מתן – מאמרה של עדינה שטרנברג עוסק באחד הנושאים החשובים הקשורים בשובו של עם ישראל מן הגלות לחיים בארצו ועל אדמתו, ומציג גישה מקורית ומעניינת לדו-ערכיות ביחסו של המקרא לשלטונו של מלך בישראל: האם המלכת מלך לעם היושב בארצו היא מצווה או רשות והאם שלטונו של מלך הוא שלילי, או אולי חיובי ואף אידאלי? מאמרה של סמדר בן-דוד בוחן גישות תלמודיות שונות למידת אחריותו של אדם לנזקים הנגרמים עקב פעולות שהוא עושה ברשות, ועוסק ביחס שבין מידת האחריות המוטלת על האדם לבין יכולתו לפעול בחופשיות למען חברה תקינה וצודקת.

מחוטים אלו ארוגה חוברת ד של מסכת.

